

Abolishing the Ancient Concept of Considering Women as Impure During Menstruation Through the Sunnah

Sehal Deniz Varlık^{1,a,*}

¹ Mersin University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Mersin, Turkey

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 07/02/2024

Accepted: 30/05/2024

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons

Attribution NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

It is an ancient understanding that monthly bleeding periods, which enable women to fulfill their sacred duty of ensuring the continuity of the human race, are ironically considered a cause of impurity. Feminist movements argue that during the matriarchal period at the beginning of human history, the menstrual cycle was seen as an extension of women's sacred fertility. For them, with the transition to patriarchy, the menstrual cycle became a cause of humiliation and impurity. However, these views are not justifiable. Historically, it is possible to find examples of women being considered as a source of blessing and healing during their menstrual periods as well as being regarded impure and contaminated. However, it can be said that the understanding regarding the menstruating woman is impure is more widespread. Especially in contemporary Judaism, a woman who menstruates as a consequence of being punished for her original sin in Paradise is ritually impure and must be isolated because she spreads her impurity on everything she touches. When the bleeding is over, she can be cleansed through special rituals. In fact, Judaism's halakhah on the causes of ritual impurity and protecting the society from transmission of the impurity are quite detailed and complex. For Jews, leprosy is a cause of impurity, and a leper must be isolated, especially from the clergy. Although contemporary Christianity has been able to avoid the almost unenforceable burden of Judaism's regulations on menstruating women by ignoring them altogether, it generally continues the ontological understanding of the woman as responsible for original sin. In the case of lepers, they were cured by Jesus (pbuh) and became a recipient of God's mercy. Islam, on the other hand, does not place any responsibility on women for committing the original sin, nor does it consider menstruation as a cause of impurity. The Prophet Muhammad (pbuh), while explaining the verse about the menstruating woman, emphasized that it is a wrong interpretation to consider women impure and isolate them. On the contrary, he demonstrated the truth that women during this period are pure both in his words and in his practices. The narrations revealing that the Sunnah-compliant behavior is to continue the relationship with the menstruating wife, except for full sexual intercourse, are numerous. First of all, there are narrations from the mothers of the believers, who had first-hand knowledge of the subject, and other Companions explaining that the Prophet continued to use the same bed and quilt, eat and drink together with his menstruating wife and that the menstruating woman's hands, clothes unless they were stained with blood, and saliva were pure. Nevertheless, the debates and misapplications around the issue continued during the tabien period. This example illustrates the difficulty of changing old beliefs. In addition, the menstruation of women is discussed in the Islamic literature mostly from a fiqh point of view. This is because women's presence during this period has implications for worship and transactions. However, there is a tendency to overlook the significance of the Prophet's teaching of rejecting beliefs about women's inherent guilt and deserving punishment, which are rooted in the creation narrative. A neglected aspect of the issue is the Sunnah's emphasis on showing affection, interest and support to the menstruating woman, who is described in the Qur'an as suffering. However, just as the leper was transformed by Jesus Christ from an unclean person to be avoided into a servant of God worthy of being by a prophet, the menstruating woman was transformed into a spiritually pure person to live with by practicing the Sunnah of the Prophet Muhammad.

Keywords: Hadith, Sunnah, Women, Menstruation, Impure, Pure

Hayız Döneminde Kadını Kirli Sayan Kadim Anlayışın Sünnetteki Uygulamayla Kaldırılması

Süreç

Geliş: 07/02/2024

Kabul: 30/05/2024

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

ÖZ

Kadınların mukaddes görevlerini, insan neslinin devamlılığını sağlamayı yerine getirebilmelerine imkân veren aylık kanama dönemlerinin ironik bir şekilde kirlilik sebebi sayılması kadim bir kabuldür. Belki de ilkel inançlarda kana yüklenen tabu anlamı bu kabulün benimsenmesinde rol oynamıştır. Her ne kadar feminist akımlarla beşeriyet tarihinin başlangıcındaki anaerik dönemde kadınlara kutsallık katan doğurganlıklarının bir uzantısı olan adet görmelerinin, ataerik düzene geçişle bir aşağılanma ve murdarlık sebebi sayılmaya başlandığı iddia edilmiştir. Fakat bu görüşün dayanakları doğruluğunu ispatlayacak sağlamlıkta olmadığı gibi alanın uzmanlarıca da ortaya atılmıştır. Bir hukukçunun mitolojik anlatıları da referans alarak yaptığı taraflı bir antropolojik okumadır. Ayrıca tarihi süreçte kadınların regl dönemlerindeyken bereket ve şifa kaynağı görüldüklerinin de etrafına pislik bulaştıran bir murdarlık halinde kabul edildiklerinin de örnekleri bulunmak mümkündür. Bununla birlikte hayızlı kadını kirli kabul eden anlayışın daha yaygın olduğu söylenebilir. Özellikle bu güne ulaşan şekilde Yahudilikte, Cennette işlediği günah sebebiyle cezalandırılmasının sonucu olarak adet gördüğü kabul edilen kadın, manen kirlidir ve bu kiri dokunduğu her şeye bulaştırdığından tecrit edilmelidir. Kanaması bittiğinde temizlenmesiyle özel ritüellerle mümkündür. Zaten Yahudilikte kirlilik sebepleri ve kirliliğin toplumda yaygınlaşmaması için alınması gereken tedbirler ile ilgili ahkâm, geniş ve karmaşıktır. Onlara göre cüzzam hastalığına yakalanmak da kirlilik sebeplerindedir ve cüzzamlı olan kişi de, özellikle din adamlarından, tecrit edilmelidir. Güncel Hristiyanlık, Yahudiliğin hayızlı kadınla ilgili düzenlemelerinin neredeyse uygulanamaz yükünden hepsini yok sayarak kurtulmuştur. Fakat ontolojik açıdan kadını ilk günahattan sorumlu tutma anlayışını genel olarak devam ettirmektedir. Cüzzamlıysa Hz. İsa (as) aracılığıyla tedavi edilerek Tanrı'nın rahmetinin ulaştığı bir konuma gelmiştir. İslam dini ise ilk günahı işlemede kadına ayrı bir sorumluluk yüklediği gibi adet dönemini de bir kirlilik sebebi saymaz. Ama Medine'de Yahudilerle bir arada yaşayan Müslümanların, İslam öncesi Arap kültüründe de bulunan adetli kadını kirli sayma inancından etkilendiği anlaşılmaktadır. Öyle ki Yahudiler gibi hayızlı eşlerini evden çıkarmaları gerekip gerekmediğini, yaptıkları yemeği yiyip yiyemeyeceklerini sorgulamışlardır. Hz. Muhammed (as), hayızlı kadın hakkında indirilen ayetteki ifadeleri açıklarken, kadınları kirli kabul edip tecrit etmenin yanlış bir yorum olduğunu vurgulamıştır. Aksine bu dönemdeki kadınların temiz oldukları hakikatini hem sözleriyle hem de uygulamalarıyla göstermiştir. Sünnete uygun davranışın adetli eşle, tam bir cinsel birliktelik hariç, ilişkinin devam ettirilmesi olduğunu açığa çıkaran rivayetlerin sayısı çoktur. Öncelikle uygulamaya bizzat şahit olan müminlerin annelerinden ve diğer sahâbeden; Hz. Peygamber'in hayızlı eşiyile aynı yatak ve yorganı kullandığını, aynı sofrada yemek yediği hatta onun ısırdığı yerden ısırıp bardakta dudağının değdiği yerden içtiğini, hayızlı kadının elinin, kan bulaşmadıkça giydiklerinin, tükürüğünün temiz olduğunu açıklayan bilgiler aktarılmaktadır. Yine de konu etrafındaki tartışma ve yanlış uygulamalar tabiî döneminde devam etmiştir. Zira adetli eşle yatılır mı, aynı yorgan kullanılır mı, yaptığı yemek yenilir mi, döktüğü suyla abdest alınır mı gibi sorgulamalar sürdürülmüştür. Hz. Peygamber'in aile efradından İbn Abbas'ın hayızlı hizmetlisine saçını taratmaktan çekindiği, tabiî fakihlerinden loğusalık kanaması bittiği halde eşini kırk gün geçmeden yanına kabul etmeyen veya aynı yorganla yatmamayı tavsiye edenin olduğu nakledilmektedir. Kadim inançların değişiminin zorluğu bu örnekte de açığa çıkmaktadır. Ayrıca kadınların aybaşı hali İslamî literatürde çoğunlukla fikhî açıdan ele alınmıştır. Çünkü kadınların bu dönemde bulunması ibadetler ve muameleat açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu arada kadınla ilgili kökleri Eski Ahid'deki yaratılış kıssasına giden ontolojik suçluluğu ve cezayı hak ettiği inanışlarının Hz. Peygamber'in sünnetiyle ret edilmesinin önemi dikkatten kaçmamaktadır. Kur'an'ın deyimiyile eza/sıkıntı çeken kadına muhabbet ve ilgi gösterip desteklemenin sünnette vurgulanması da meselenin ihmal edilen bir yönüdür. Oysaki nasıl cüzzamlı Hz. İsa aracılığıyla uzak durulması gereken murdarlıktan Allah'ın bir peygamberi aracılığıyla şifa ulaştırılmasına layık kulu konumuna geldiyse, hayızlı kadın da Hz. Muhammed'in sünnetindeki uygulamayla bir arada yaşanacak, manen temiz kişi konumuna getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Kadın, Hayız, Kirli, Temiz

sehaldeniz@mersin.edu.tr

0000-0002-3247-7490

Citation / Atıf: Varlık, Sehal Deniz. "Hayız Döneminde Kadını Kirli Sayan Kadim Anlayışın Sünnetteki Uygulamayla Kaldırılması". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (Haziran 2024), 202-219. <https://doi.org/10.18505/cuid.1433182>

Giriş

İnsanlığın iki cinsiyeti, kadın-erkek arasındaki önemli farklardan biri, kadının doğurganlık yeteneğini sağlayan periyodik rahim kanaması özelliğine sahip olmasıdır. İslam hukukunda Hayız terimiyle karşılanan bu özelliğin, ibadetler¹ ve muamelat² açısından sonuçları vardır. Bu yüzden İslam hukuk literatürü içerisinde konuya dair açıklamalar geniş yer tutar. Hadis kaynaklarında da kadınların bu özel durumları hakkında zengin bir rivayet malzemesi toplanmıştır.³ Hayız konusu etrafındaki meseleler bir makale çerçevesinde tüm yönleriyle ele alınamayacak genişliktedir. Bu çalışmada konu, hayızlı kadını manevi anlamda kirli sayan kadim anlayışın sünnetteki uygulamayla kaldırılarak temiz olduğunun açıklanışı ve bu dönemdeki kadına sünnete uygun davranış şeklinin nasıl olacağı ile sınırlandırılmıştır.

Hayızlı kadın hakkında yapılan çalışmalar çoğunlukla İslam fihri alanında ve hayızlı kadın mescide girebilir mi,⁴ oruç tutabilir mi,⁵ Kur'an okuyabilir mi⁶ gibi konulardadır. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ilk kadın ilmihali olduğu düşünülen bir eserin, hem telif sebebi hem de içeriği büyük orada hayızlı kadın konusundaki fikhî hükümleri açıklama üzerinedir.⁷ Küçük çaplı bir kadın ilmihalinde işlenen konularsa; hayız, nifas ve istihâze ağırlıklıdır.⁸ Bu örnekler, hayız konusunun fikhîla ne kadar bağlantılı görüldüğünü açığa çıkarır. Son dönem yorumlarında hayızlı kadının, tıpkı hasta olan bir kişi gibi, kendini iyi hissederse oruç tutabileceğinin hatta bir iddiaya göre tutmakla mükellef olduğunun öne sürülmesi, konunun oruç tutma mükellefiyeti açısından tartışılmasını alevlendirmiştir.⁹ Temel hadis eserlerinde de konuya yaklaşım öncelikle hayız halinin ibadetler açısından sonuçlarına odaklanmaktadır. Zira klasik kaynaklarda, mesela *kütüb-ü sitte*'de, hayız konusu namaz kitabı öncesinde ve ibadetlere hazırlık bağlamında, ya bağımsız ya da tahâret kitaplarında alt başlık olarak, ele alınmıştır. Buharî, hayız konusuna bir kitab başlığı açar ve 30 babla konuyu işler.¹⁰ Hayızın ne zaman başladığını¹¹ ve Âdem kızları için Allah'ın bir takdiri olduğunu,¹² hayızdan

¹ İbrahim Arpacı, *İslam Fihri Açısından Kadınların Özel Durumlarında İbadet (Hayızlı Kadınların Oruç Tutma Örneği)* (Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 4-92; Halime Esra Özdemir, *Kadınların Özel Hallerinin Fikhî Hükümlere Etkisi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 49-112.

² Suat Erdem, "İslam Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikâhı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Aralık 2014), 74-82.

³ Yunus Vehbi Yavuz, "Hayız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/51-52.

⁴ Ali Yüksek, "İslam Fihriına Göre Kadınların Âdet ve Lohusalık Günlerinde Mescitlere Giriş Sorunu", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/41 (2016), 77-97.

⁵ Bünyamin Çalık, "Hayız Olgusunun İslam Hukuku Bağlamında Oruç Üzerindeki Etkisi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (24 Nisan 2014), 75-99; Hadi Sağlam - İbrahim Arpacı, "İslam Fihriına Göre Hayızlı Kadının Orucu", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/2 (Aralık 2018), 60-76; Mehmet Çetin, "Kazâ Kelimesinin Semantik Tahlili ve '... Hz. Peygamber Döneminde Hayız Olduğumuzda Orucu Kazâ Etmekle Emredilirdik. Namazı Kazâ Etmekle Emredilmezdik' Hadisinin Değerlendirilmesi", *İslami İlimler Dergisi* 18/1 (13 Mart 2023), 50-72.

⁶ Yunus Keleş, "Hayız Halinde Olan Kadınların Kur'ân-ı Kerim'e Dokunması ve Okuması ile İlgili Hükümler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 427-450.

⁷ Hilal Özay - Betül Altunbay, "İlk Türkçe Kadın İlmihali 'Umdetü'n-nisâ'", *Tokat İlmîyat Dergisi* 11/2 (Aralık 2023), 513-514.

⁸ Cemâl Öğüt, *Kadın İlmihali* (İstanbul: Bahar Yayınları, ts.), 26-145.

⁹ Abdüsselam Arı, "Âdetli Kadın Oruç Tutabilir Mi?", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 37 (Nisan 2021), 1-38.

¹⁰ Buharî, "Hayz", 1-30.

¹¹ Buharî, "Hayz", 1.

¹² Buharî, "Hayz", 2.

temizlenirken koku kullanmayı,¹³ hayızlının temiz olduğunu¹⁴ ve hayızın ibadetler açısından etkisini¹⁵ konu edinen başlıklara yer vermektedir. Müslim'in eserinde de hayız kitabı bulunur fakat bu kitabda yer verilen bab başlıklarından hayızla ilgili olanlar azınlıktadır.¹⁶ Öyle ki kitabdaki 120 hadis numarasının sadece 30 kadarı hayızla ilgili konulardadır. Sahih-i Müslim'in bab başlıklarını koymaya müellifin ömrünün yetmediği, bu işlemi şarih ve müstensihlerin tamamladığı¹⁷ unutulmamalıdır. Kitapta hayıza dair başlıklar Buharî'dekilerle benzerdir ve konuları hayızlının temiz oluşu,¹⁸ hayızdan temizlenirken koku kullanılması¹⁹ ve hayızın ibadetler açısından etkisi²⁰ şeklinde özetlenebilir. *Kütüb-ü sitte*'de yer alan dört sünenden sadece Nesâî'nin eserinde hayız isimli kitab vardır. Diğerleri tahâret kitabının alt başlığı olarak konuya yer verirler ve hepsi de Buharîyle Müslim'e benzer başlıklar kullanırlar. Sonuçta *kütüb-ü sitte*'de de hayız konusu genellikle fikhî perspektiften ele alınmıştır diyebiliriz. Sadece hayızlı kadının temiz olduğuna dolaylı yoldan işaret eden bab başlıkları; hayızlı eşle birlikte yemek, içmek, uyumak, aynı yorganı kullanmak gibi, vardır. Nispeten yakın tarihte hadis alanında yapılan iki çalışmada da hayız, yine oruç ibadetine²¹ ve camiye girmeye etkisi²² bağlamında incelenmiştir. Hayızlı kadının maddi-manevi temizliği ve bu durumdaki eş sünnete uygun davranış şekli ise çokta dikkat çekmeyen bir konu gibidir. İlmihal bilgisinde hayız döneminde kadının kirli oluşunu kesin kabul eden ama bu kirliliğin gerçek mi yoksa hükmi mi anlamda geçerli olduğunu tartışan örnek görmek mümkündür.²³ Oysa hayızlı kadını kirli kabul etmek sünnetteki açıklama ve uygulamaya zıddır. Unutulmaması gereken husus ise regl döneminde kadının kirli olduğu düşüncesinin İslam öncesi inanışlara dayandığı ve özellikle Yahudikte kutsal kitaba girmiş bir hakikat mesabesinde olduğudur. Medine döneminde Yahudilerle bir arada yaşayan Müslümanlar, doğal olarak onların bu yöndeki uygulamalarından etkilenmişlerdir. Bu nedenle, sünnette hayızlı kadının temiz olduğunun vurgulanmasının önemini kavrayabilmek için İslam öncesinde ve Yahudilikte bu dönemdeki kadınlara dair kabul ve uygulamaların gözden geçirilmesi gerekir. Mesele bu perspektiften değerlendirilmeye başlayınca hadis kaynaklarında konuya dair geçen bilgiler daha anlaşılır hale gelecek ve sünnetteki uygulamayla gerçekleştirilen değişimin boyutu açığa çıkacaktır. Çalışmamız, hayızlı kadın hakkındaki kadim inanışlara değinilerek başlayıp semavi dinlerin kabulleri ile devam edecektir. Sonrasında Hz. Muhammed'in açıklama ve uygulamalarına dikkat çekilerek İslam'ın sağladığı değişim resmedilmeye çalışılacaktır.

¹³ Buharî, "Hayz", 12-13.

¹⁴ Hayızlının eşinin saçını yıkaması, taraması, kişinin hayızlı eşinin kucağına uzanırken Kur'an okuması, onunla izâr üzerinden mübâşeret etmesi ve birlikte uyuması. Buharî, "Hayz", 3-5, 21.

¹⁵ Hayızlının orucu terk etmesi, hacın tavaf hariç diğer vazifelerini yerine getirebileceği, hayızlıyken giydiği kıyafetle namaz kılabilir mi, hac ve umre görevlerini nasıl yerine getireceği, namazı kaza etmeyeceği, haccın ziyaret tavafını yerine getirdikten sonra hayız olması. Buharî, "Hayz", 6-7, 11, 18, 20, 27.

¹⁶ Müslim, "Hayz", 1-126.

¹⁷ Murat Mirzaoğlu, *Sahih-i Müslim'de Tevîb* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 256-257.

¹⁸ Hayızlı eşle izâr üzerinden mübâşeret, tek yorgan altında birlikte yatma; hayızlının eşinin saçını yıkaması, taraması, artığının temiz oluşu, Müslim, "Hayz", 1-20,

¹⁹ Müslim, "Hayz", 20-21.

²⁰ Hayızlıya namazın değil orucun kazasının vacib olduğu. Müslim, "Hayz", 27-34.

²¹ Rabia Zahide Temiz, "Hayızlı Kadının Orucu Meselesi: 'Sen Harûrî Misin?' Rivayeti Üzerine Bir İnceleme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (Aralık 2021), 1254-1273.

²² Şule Soyal Şenol, "Kadınların Özel Hallerinde Mescide Girmesini İlgilendiren Rivâyetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (Mart 2019), 244-262.

²³ Öğüt, *Kadın İlmihali*, 28-30.

1. Hayızlı Kadın Hakkındaki Kadim İnanışlar

İlkel düşüncede kan, can ve ruhla bağlantılıdır.²⁴ Canın kanda bulunduğu inanılması sonucu kan, hem pozitif hem negatif anlamda tabu kabul edilmiştir. Bu inançla bağlantılı olarak kanaması olan kadın da tabu olarak görülmüş, bazı ilkel toplumlarda hayızlı kadın tecrit edilmiş, temas ettiği kişi ve nesnelere de kirli sayılmıştır.²⁵ Tam aksi bir kabulde kadının doğurganlığı ile bereket arasında bağlantı da kurulmuştur. Almanlarda tohumu özellikle evli ve hamile kadınların ekmesi geleneği sürdürülmüş, Finlilerdeyse kadınlar tarlaya tohum taşıırken adet döneminde giydikleri giysileri de kullanmış ve bu uygulamadan verim ummuşlardır.²⁶ Bazı toplumlarda kadının adet görmesi, onda can verici güç bulunduğunun belirtisi sayılmıştır. Adetli kadınların tarlada Kuzey Amerika'da çıplak; Avrupa'da yalın ayak, saçlarını omuzlarına dökmüş ve eteklerini kalçalarına kadar kaldırmış olarak yürüme yolu zararlı böcekleri yok etmenin yolu olarak görülmüştür.²⁷ İlkel kabilelerde kadınların doğurganlıkla ilişkili adet, hamilelik, lohusalık gibi özel durumlarında mucizevi yeteneklerin saklı olduğuna, kehanetlerinin gücünün arttığına inanıldığı da olmuştur.²⁸

Meseleye feminist cepheden bakıp insanlık tarihini anaerik dönemle başlatan, bu dönemde kadının kutsallık sebebi doğurganlığıyla bağlantılı olan regl döneminin ataerik düzene geçişle bir aşağılanma ve murdarlık sebebi görülmeye başlandığını savunanlar bulunmaktadır.²⁹ Oysaki insanlık tarihinin başlangıcında anaerik bir düzen olduğu görüşü, arkeolojik bilgilerle uyumlu olmadığı gibi bilimsel veriler ışığında, alanın uzmanlarınca ortaya atılan bir teori de değildir. Bir hukukçu tarafından mitolojik anlatılar referans alınarak yapılan yanlış bir antropolojik okumadır. Delilleri sağlam ve yeterli olmasa da belli çevrelerce sevinçle kabul edilmiştir.³⁰ Teorinin temel dayanağı yapılan neolitik çağa ait olduğu düşünülen Venüs (anatanrıça) heykelciklerinin varlığı; onların, dinsel veya toplumsal işlevlerinin tam tespitini saptamayı sağlamaz. En iyimser ihtimalle bu heykelciklerin, tanrıçaların büyüsel-dinsel güçlerini temsil ettikleri varsayılabilir.³¹ Aynı dönemde atalara (eril güce) tapınmayı gösteren başka bulgular da bulunmaktadır. Bu durumda sadece anatanrıçaya tapıldığını ve anaerik bir düzen olduğunu iddia edebilmek mümkün gözükmemektedir.³² Öyleyse kadınların adet döneminde kirli sayılmasının sebebinin, toplumsal düzenin anaerik yapıdan babaerikliğe dönüşmesinde aramak isabetli olmayacaktır.

²⁴ Deva Özder, "Eski Bir Türk Geleneğinin Klasik Türk Şiirine Yansıması: 'Kan Yalaşmak'", *EKEV Akademi Dergisi* 87 (Eylül 2021), 67.

²⁵ Yavuz, "Hayız", 17/51.

²⁶ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003), 325.

²⁷ Pervin Erbil, *Kibele'den Pandora'ya, Kadının Tarihsel Yenilgisi* (Ankara: Arkadaş, 2008), 46.

²⁸ Pari Alaskrova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü (Yahudilik -Hristiyanlık-İslamiyet)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 2.

²⁹ Erbil, *Kibele'den Pandora'ya*, 26.

³⁰ Eyyüp Ay, "Anaerik Aileye Arkeolojik Bir Yaklaşım (Tarihsel Bir Olguyu mu? Mitolojik Bir Kurguyu mu?)", *Denge* 4/8 (2008), 31-33.

³¹ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003), 1/32-33; İrfan Deniz Yaman, "Paleolitik Çağ Sanatında Kadın Heykelcikleri", *Prehistoryadan Günümüze Kadın* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2020), 17-19.

³² Eyyüp Ay, "Ana Tanrıça Kültü Dolayımında Uygarlığın Cinsiyetine Dair Bir Projeksiyon", *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 2/8 (Mart 2006), 103-106.

Kadınların adet görmelerine olumlu anlamlar yükleyen az sayıda örneğin aksine, olumsuz anlam yükleyen inançlar ağırlıklıdır. Mesela Antik Mısır Dinine göre kadınlar mabedi ancak adet dönemleri bittiğinde ziyaret edebilirdi.³³ Zerdüştlükte, âdet gören kadınlar tapınaklara giremez ve ateşe on beş adımdan fazla yaklaşmazdı. Hinduizm'de ise hayızlı olan bir kadınla yatakta yatmak, birlikte yemek yemek ve o kadının yerken kocasına bakması yasaklanmıştı. Öyle ki, normalde bir kadını öldürmek kefarete sebebi bir suç iken, hayızlı kadının öldürülmesi, kefarete gerektiren suçlardan sayılmamıştı.³⁴ Asur tapınaklarında adetli kadını temizleme görevini üstlenen rahiplerin olduğu ve Mezopotamya kültür havzasında gelişen Yahudilik kültürünün bu anlayışı transfer ettiği de ileri sürülmüştür.³⁵

Her ne kadar antik düşüncede hayız dönemine olumlu anlam yükleyen ender örnekler olsa da, özellikle Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinde hayızlı kadının kirli olduğu inancının yaygın ve ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu coğrafyada doğup gelişen Yahudilik, toplumda var olan inançların etkisinde kalmış olmalıdır. Ayrıca uzun süre dini bilgiyi şifahi yolla aktararak koruduğundan, bu bilginin içerisine toplumsal kabullerin karışması doğaldır. Sonuçta Yahudilikle birlikte adet görmek, kadının ontolojik cezası, kolayca arınamadığı bulaşıcı manevi bir pislik haline evrilmiştir diyebiliriz.

Yahudi inancından murdarlık, yani hem maddi hem manevi anlamda kirlilik, hayızlılık halini de içine alan geniş bir konudur. Bu açıdan Yahudilikteki hayız konusu özeline inmeden önce genel murdarlık hükümlerine bakmakta fayda vardır.

2. Yahudilikte Murdarlık ve Konuya Dair Hükümler

Eski Ahit'te murdarlıktan kaçınmak ve murdar olduktan sonra temizlenmek için uyulması gereken kurallar genişçe anlatılmaktadır. Konu hayvanlarla ilgili hükümlerle başlayıp doğum yapan kadının anlatımıyla devam eder.³⁶ Bu sıralamanın sebebi, Tanrı'nın yaratmadaki sırasını takip etmektir denilmektedir.³⁷ Doğum yapan kadın, erkek çocuğu olduysa doğumunun ardından bir hafta, kanama olsa da olmasa da, sonra da temizlenmek için 33 gün daha bekleyecektir.³⁸ Bu sürenin erkek çocukta ilk bir, kız çocukta iki haftasında murdardır; dokunduğu her şeye, oturduğu veya yattığı her yere murdarlık bulaştığından tecrid edilmelidir. Sonraki günlerdeyse murdarlığından yıkanarak temizlenir ama necaseti devam eder. Yani kutsal mekâna, Mabede giremez. Kutsal şeylere, kurban eti ve ürünlerden kohenlere ayrılan pay gibi, dokunamaz.³⁹ Eğer kız çocuğu doğurduysa necaset süresi de iki katına çıkar, yani murdar iki haftanın ardından 66 gün necistir. Bu süreler bitince temizlenmek için özel kurbanlar sunması gerekir. Bir yaşında koç ve güvercin ya da kızılca üveyik (yabani kumru) kuşunu hahama verir. O da kadının bağışlanması için dua ederek kurbanları Tanrı'ya sunar. Eğer kadının bir koyun kurbanına gücü yetmezse belirtilen kuşlardan iki tane sunar.⁴⁰

³³ Mahmut Sağır, *Antik Mısır Dininin Yahudilikteki Yansımaları* (İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 68.

³⁴ Arpacı, *İslam Fikhi Açısından Kadınların Özel Durumlarında İbadet (Hayızlı Kadınların Oruç Tutma Örneği)*, 37-38.

³⁵ Erbil, *Kibele'den Pandora'ya*, 88.

³⁶ *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1976) Lev.11.

³⁷ Sa'îd b. Yûsuf el-Feyyûmî Sa'adia Goan, *Tefsîru't-Tevrât bi'l-'Arabiyye: Tevrat (Tora) Tefsiri: (metin - açıklamalı çeviri)*, thk. Ferruh Özpilavcı (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 2/1131.

³⁸ Lev.12.

³⁹ Sa'adia Goan, *Tefsîru't-Tevrât bi'l-'Arabiyye*, 2/1133.

⁴⁰ Sa'adia Goan, *Tefsîru't-Tevrât bi'l-'Arabiyye*, 2/1118-1133.

Devamında cüzzamlıların murdar olduğundan, cüzzam hastalığının belirtilerinin derecesine göre bu murdarlıktan arınmak için ne yapılacağından hatta cüzzamlı evlerdeki murdarlığın nasıl giderileceğinden bahseden iki bab⁴¹ gelir.⁴² Yahudilerin dönemlerinin mitolojik anlayışlarına ve cüzzamın Tanrı tarafından verilmiş bir ceza olduğu yönündeki inanişe işaret eden kutsal kitaplarına sokulan bu aşırılıklar, Hz. İsa'ya (as) verilen büyük mucizelerden birinin cüzzamlı hastaları iyileştirmek olmasının⁴³ önemini açıklamaktadır.

Cüzzamlının murdar olduğu hakkındaki babın sonrasında gelen 15. babta önce erkeklerin idrar yolundan akıntı geldiğinde murdar olmalarıyla ilgili hükümler gelir. Bu murdarlık dokundukları şeylere bulaşır, dolayısıyla onların dokunduğuna dokunan da, hatta tükürüklerinin değdiği kişi veya eşyalar da murdar olacaktır. Murdarlık geçen kişi ve eşya yıkanarak temizlenmelidir ama yıkandıktan sonra akşama kadar murdarlıkları devam edecektir. Dokunma ile murdar olan toprak kaplar kırılmalı, ahşap kaplar ise yıkanmalıdır. Bu murdarlık hükümleri, sadece tükürüğünün değdiği kişiden ve kullandığı kaplardan bahsedilmez, hayızlı ve istiazeli kadın hakkında da geçerlidir. Bizzat murdar sayılan erkek ise bu sıvı akıntısı bittikten sonra 7 gün sayıp yıkanacak, kıyafetlerini de yıkayacaktır. Böylece temizlenmiş olsa da iki kuş kurbanını din adamana getirecek, o da kurbanları sunup dua ederek akıntısından bağışlanmasını isteyecektir.⁴⁴ Erkek meni inzalından sonra da yıkanmalıdır, onunla birlikte olan kadın da meni değen kıyafet de aynı şekilde yıkanır ama hepsinin temizlenmeleri, akşam olduktan sonradır.⁴⁵ Ardından hayızlı kadınla ilgili hükümler gelmektedir.

Yahudilikte dini emir ve yasakları toplayan 613 madde içerisinde murdarlık ve murdarlıkla ilgili hükümler birçok maddeye konu olmuştur. Bu maddelerden 31. sıraya "Kirli olanların Mabed'den çıkarılması" yerleştirilmiştir.⁴⁶ Yine sıralamada 74-77 numaralarda arka arkaya akıntısı olan adamın, akıntısı olan ve doğum yapan kadının, cüzzamdan iyileşenin temizlendikten sonra kurban sunacağı geçmektedir.⁴⁷ Ayrıca 99. yasaktan itibaren sırasıyla hayızlı ve doğum yapmış kadının, cüzzamlının, cüzzamlının evi ve giysilerinin, akıntısı olan adamın, meninin, akıntısı olan kadının ve ölünün kirli (murdar) olacağı ve bu kirlilikle ilgili kurallara uyulması gerektiği⁴⁸ 107. maddeye kadar sayılmıştır.⁴⁹ Ayrıca kirli kişinin Mabed'in avlusuna ve Kohenlerin yaşadığı yere girmesi,⁵⁰ kutsal kurbanı dokunması veya ondan yemesi yasaktır.⁵¹ Kadınların lohusalık, istiaze ve hayız gibi bedensel ve ruhsal zorluklar yaşadıkları ve zayıf düştükleri bir dönemde, üstüne bulaşıcı bir pislik taşıdıkları varsayıp tecrit edilmeleri, bu günün bakış açısıyla anlaşılabilir değildir. Özellikle yeni doğmuş bebeğin murdar anne tarafından nasıl bakılacağı, anne ve bebeğin sıcak bir ilgiye en çok ihtiyaç duydukları bu zamanda, ilgili hükümlerin getirdiği uygulamalarla nasıl başa çıkacağı ayrı bir konudur.

⁴¹ Lev.13-14.

⁴² Sa'adia Goan, *Tefsîru't-Tevrât bi'l-'Arabiyye*, 2/11334-1153.

⁴³ Âl-i İmrân, 3/49; el-Mâide, 5/110.

⁴⁴ Sa'adia Goan, *Tefsîru't-Tevrât bi'l-'Arabiyye*, 2/1156.

⁴⁵ Sa'adia Goan, *Tefsîru't-Tevrât bi'l-'Arabiyye*, 2/1157.

⁴⁶ Kübra Güneş, *Yahudilikte 613 Mitsvot: İbn Meymun Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 158.

⁴⁷ Güneş, *Yahudilikte 613 Mitsvot*, 162-163.

⁴⁸ Dokunana da kirliliğin bulaşması, dokunmuş olan temizlenmeden bir şeye veya kişiye dokunursa ona da kirliliği bulaştıracığı gibi.

⁴⁹ Güneş, *Yahudilikte 613 Mitsvot*, 165-166.

⁵⁰ Güneş, *Yahudilikte 613 Mitsvot*, 188.

⁵¹ Güneş, *Yahudilikte 613 Mitsvot*, 193-194.

Yahudi şeriatindeki murdarlık sebepleri, sonuçları ve murdarlıktan arınma yolları hakkında sunulan bu küçük kesit, Hristiyanlığın bu şerî düzenlemeleri geçersiz kabul etmesini anlaşılır kılmaktadır. Geniş murdarlık hükümleri içerisinde hayızlı kadının durumu, asıl konumuz olduğundan, ayrı bir başlıkla ele alınacaktır.

2.1. Yahudilikte Hayızlı Kadın ve Hakkındaki Hükümler

Kadının doğum yaparken ve hayız döneminde yaşadığı sıkıntıların, dökülen kanının işlediği ilk günahın bedeli olduğu inancı, Eski Ahit'teki yaratılış anlatısına dayanır. Kıssanın Aden cennetinden kovulma sahnesinde, yasaklanan ağaçtan yılan kanıp ilk yiyen ve eşi Âdem'e de yediren, Havva'dır.⁵² Kadının bekâret kanaması, âdet gördüğü süreçte sıkıntı yaşaması ve murdar sayılması, hamilelik, doğum, çocuk yetiştirme sürecinde yaşadığı tüm zorluklar bu işlediği ilk günaha verilen cezayla bağlantılı kabul edilmiştir.⁵³

Midraş Rabbah'ta geçen bir pasajda dünyaya ölümün gelmesine, Âdem'in kanının dökülmesine ve Tanrı'nın hamuruyken yozlaşmasına kadının sebep olduğu ve bu şekilde kan dökmesi sonucunda adet gördüğü izahları bulunmaktadır.⁵⁴ Eski Ahit'teki cennetten kovulma sahnesinde Havva'nın yılan kanıp yasak meyveyi yemesine gönderme yapan bu yoruma göre kadınların adet görmesi, dolaylı olarak yılanla bağlantılıdır. Adet gören kadınla yılan arasında ilişki kuran inanışlara Perslerde, Doğu'da, Hindistan'da, Hint Okyanusu Adaları ve Güney Amerika yerlilerinden bazı kabilelerde de rastlanmaktadır.⁵⁵

Eski Ahit'e göre cinsel organından kan gelen kadın,⁵⁶ 7 gün murdar olur. Onunla aynı yatakta yatan erkekte 7 gün murdar olacaktır. Kadının kanaması kesilmedikçe murdarlığı devam eder. Kanaması kesildikten 7 gün sonra temizlenebilir. Akıntısı olan erkeğin temizlenmesindeki gibi kadın da iki kuşu (güvercin ya da kızılca üveyik) kurban olarak din adamına getirir, o da kurbanları uygun şekilde Tanrıya sunup dua ederek kadının temizlenmesini⁵⁷ sağlar.⁵⁸ Ayrıca adeti biten kadın temizlenebilmek için *mikve*⁵⁹ denilen temizlenme havuzunda –üzerinde hiçbir takı olmadan- kendisini ve adetliken kullandığı eşyaları yıkamalıdır.⁶⁰ O, mikvede yıkanmadıkça karı-koca arasındaki ilişki de haramdır.⁶¹ Mikvede temizlenmek evli kadınlara ait bir hükümdür ve amaç, o kadınla ilişkiye girecek erkeğin ve toplumun ritüel temizliğini sağlamaktır.⁶²

⁵² Tekvin, 3: 1-24.

⁵³ Sa'adia Goan, *Tefsîru't-Tevrât bi'l-'Arabiyye*, 1/282.

⁵⁴ Ayşe Çetin, *Yahudi Kutsal Metinlerinde Havva* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 71.

⁵⁵ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 177.

⁵⁶ Kanamanın özür kanı olması veya süre tamamlanmadan bitmesi fark etmez.

⁵⁷ Levililer, 15: 19-30.

⁵⁸ Sa'adia Goan, *Tefsîru't-Tevrât bi'l-'Arabiyye*, 2/1158-1159.

⁵⁹ Temizliğini (maddi-manevi) yetirmiş bir Yahudinin, belli şekilde içine dalıp çıktığında sahip olduğu kirlere arınmasını sağlayan, Yahudi şeriatinde belirtilen ölçülerde hazırlanmış, içi su dolu havuz. Bkz. Furkan Kaçar, *Sembol-Nesne İlişkisi Bağlamında Yahudilik ve Hristiyanlıktaki Kutsal Nesnelere* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 50.

⁶⁰ Havva Balıkcı, *Eski Ahit'te Kadın İmgesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 78; Hatice Doğan, "Talmud'un Kadınlar Kitabı Üzerine", *Konum, Rol, Olgu ve Algılar Düzleminde Cahiliye'den Günümüze Kadın* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2023), 221.

⁶¹ Kaçar, *Sembol-Nesne İlişkisi Bağlamında Yahudilik ve Hristiyanlıktaki Kutsal Nesnelere*, 50-51.

⁶² Mustafa Yiğitoğlu, "Yahudilikte Kadınların Regl Dönemi Niddah ile İlgili Hükümler", *EKEV Akademi Dergisi Özel Sayı* (2019), 227.

Talmud'ta hayızlı kadın için Niddâh kavramı kullanılmaktadır. Bu terim hem kirli sayılmayı⁶³ hem de izole edilip yalnız bırakılmayı⁶⁴ ifade etmektedir. Eski Ahit'teki oldukça karmaşık ve uygulaması zor görünen bu hükümlere göre kadınların temiz sayılabilecekleri gün sayısı, eğer devamlı kanamalarının olması gibi bir şanssızlıkları yoksa, çokta fazla değildir. Adetleri ve kanamaları bittikten sonra beklemeleri gereken süre toplamı, ayın yarısına yaklaşmaktadır. Ömürlerinin yarıya yakını, ki bu süreye doğum yaptıklarındaki murdarlık ve necaset süreleri dahil değildir, ellerinde olmayan bulaşıcı manevi bir kirlilik halinde, tecrit edilmiş olarak geçirmektedirler.

Hıristiyanlıkta ise hayızın hiçbir dinî hükmü yoktur. Hayızlı kadınla cima (cinsel ilişki) dahi serbesttir.⁶⁵ Fakat Cennetten çıkarılmaya sebep olan asli günahı ilk işleyen ve eşini de işlemeye ikna eden kadın olduğundan ikincil oluşunu kabul etmeli, sukut ile erkeğe itaat etmelidir.⁶⁶ Hıristiyan teolojisinde asli günah konusu etrafında birçok tartışma olsa da bu günahdaki rolü sebebiyle kadının suçlu olduğu anlayışı yaygın kanaattir.⁶⁷ Yani kadın Yahudilikteki hayızla ilgili uygulanması zor temizlik hükümlerinden azade edilse de manevi sorumluluk ve suçluluktan kurtulamamıştır. Kur'an-ı Kerim'deki anlatıma göreyse Cennet'te Hz. Âdem (as) ve eşi birlikte yasak meyveyi yemiştir, kadının bu günaha öncelik ettiğine ve bu yüzden cezalandırıldığına dair bir işaret kesinlikle yoktur.⁶⁸

Medine döneminde Yahudilerle birlikte yaşayan Müslümanlar, onların uygulama ve inançlarından haberdar ve muhtemelen bunların etkisi altındaydılar. Zira bir sonraki başlıkta inceleyeceğimiz Müslümanların Hz. Peygamber'e adetli kadınlara nasıl muamele edileceğini sormaları üzerine Bakara 222 ayetin indirildiği hakkındaki bir sonraki başlıkta ele alacağımız rivayetlerde aktarılan bilgiler, bu etkiye işaret etmektedir.

3. Adetli Kadın Hakkında Sorulması Üzerine Bakara 222. Ayetin İnişi

Kadınların hayız görmelerinin **حَيْضٌ** yani *sıkıntı*,⁶⁹ *rahatsızlık*⁷⁰ bazı yorumlarda ise *kirlilik*⁷¹ anlamına geldiğini açıklayan Bakara 222. ayetin iniş sebebi hakkında Enes b. Mâlik'ten (ö. 93/711-12) (ra) şöyle bir rivayet aktarılmaktadır: Yahudilerin âdeti, içlerinde bir kadın âdet görmeye başlayınca onunla beraber yiyip içmemek, evlerde beraber oturup kalkmamaktı. Bu durumu Ashab, Hz. Peygamber'e sordu. Bunun üzerine Allah (cc) şu ayeti indirdi. "Ey Muhammed! Sana kadınların aybaşı

⁶³ Doğan, "Talmud'un Kadınlar Kitabı Üzerine", 221.

⁶⁴ Yiğitoğlu, "Niddah ile İlgili Hükümler", 226.

⁶⁵ Yavuz, "Hayız", 17/51.

⁶⁶ Huzeyfe Sayım, *Muhtelif Dinlerde Yaratılış Olayı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 38.

⁶⁷ Durali Gül, *Hıristiyanlıkta Asli Günah Doktrini Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 20-41, 60-107; Cengiz Batuk, *Hıristiyanlığın Asli Günah Doktrini Bağlamında Mitoloji ve Tarihsellik* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 19-122; Bilal Doğan, *Hıristiyanlıkta Asli Günah Doktrini (Pavlus - Pelagius Örneği)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 131-246.

⁶⁸ el-Bakara 2/36; el-A'râf 7/22; Tâhâ 20/121.

⁶⁹ Hayreddin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 1/354.

⁷⁰ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), el-Bakara, 2/222.

⁷¹ Sağlam - Arpacı, "İslam Fihına Göre Hayızlı Kadının Orucu", 62.

halinden sorarlar. De ki: 'O bir ezadır'. Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın. Temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın..."⁷² Bu ayet üzerine Resûlullah: "Kadınlara nikâh (cimâ) dışında her şeyi yapın!" buyurdu. Bu ruhsat Yahudilere ulaştıca: "Bu adam ne yapmak istiyor? Bize muhalefet etmediği bir şey bırakmadı!" dediler..."⁷³ Rivayetin bazı kaynaklardaki lafızlarında "onlarla birlikte yiyin, için, aynı evde kalmaya ve tam bir birleşme hariç ilişkinize devam edin"⁷⁴ açıklamalarının bulunmasından, sorunun amacının Yahudiler gibi davranarak hayızlı kadını tecrit etmenin gerekip gerekmediğini öğrenmek olduğu anlaşılmaktadır.

Tefsirlerde ise şöyle bir bilgi geçmektedir: İslam öncesi Cahiliyye ehli Araplar, Mecusi ve Yahudiler gibi hayızlı kadını evden çıkarıyor, onunla birlikte yiyip içmiyorlardı. Bakara 222. ayet indiğinde Müslümanlar bu ayetin zâhiri manasıyla anladılar, adetli kadınlardan uzaklaşıp onları evlerinden çıkardılar. Daha sonra bedevilerden Hz. Peygamber'e gelip, havanın çok soğuk olduğunu, örtülerini dışarı attıkları hanımlarına verdikleri takdirde içeridekilerin üşüdüğünü, vermediklerinde de dışarıdaki hanımların soğuktan öleceklerinden endişelendiklerini iletenler oldu. O ise bunun üzerine "Kadınlara hayızlı oldukları zaman ben size cinsel ilişkiyi bırakmanızı emrettim. Yoksa acemlerin yaptığı gibi, onları evlerinizden çıkartmanızı emretmedim." demiştir.⁷⁵ İsnadsız aktarılan bu bilgiye göre ilk ayet inmiş, önceki uygulamalar etkisiyle yanlış anlaşılmış, kadınların soğukta evden çıkarılmasıyla ortaya çıkan zorlukları çözmek için Allah Resûlüne gidildiğinde yanlış anlaşılma düzeltilmiştir. Fakat bu bilginin başka bir tefsirde geçen şeklinde ise hayızlı kadınları evden çıkarma davranışı cahiliyedeki uygulamanın devamı olarak yapılmış, yaşanan zorlukları sormak için Hz. Peygamber'e gittiklerinde ayet inmiş ve açıklama yapılmıştır.⁷⁶ Bu bilgilere göre ayetin inişinden önce, az bir ihtimalde ise sonra, toplumda hayızlı kadınları evden çıkarmak şeklinde bir uygulama vardı, Hz. Peygamber'in müdahalesiyle bu yanlış uygulama ve anlama düzeltildi.

Kur'an'daki **أَذَى** ve onun eş anlamlısı olarak geçen kelimeler ve geliş şekillerine bakıldığında maddî anlamları yanında mânevi ve ruhî sıkıntı, acı, üzüntü, incinme veya bunlara sebep olan

⁷² el-Bakara, 2/222.

⁷³ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1999), 3/532; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâut, Âdil Mürşid vd. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 21/198; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Süleym Esed (Cidde: Daru'l-Muğnî, 2000), "Tahârat", 109; Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1956), "Hayz", 16; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, 1952), "Tahârat", 125; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhiddin (Beirut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), "Nikâh", 47; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Tefsir", 3; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdulfettâh Ebu Gudde (Halep: Mektebetü'l-matbûâtu'l-İslâmiyye, 1986), "Hayz", 8.

⁷⁴ Tayâlisî, *Müsned*, 3/532; Dârimî, "Tahâra", 109; Tirmizî, "Tefsir", 3; Nesâî, "Hayz", 8.

⁷⁵ Ebü'l-Kâsım ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, thk. Halil Me'mun Şeyha (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, 2005), 1/265; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beirut: Daru İhyâi'l-tırâsu'l-Arabî, 1999), 6/414.

⁷⁶ Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec Nizâmüddîn en-Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân* (Beirut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 1/613.

etkenleri ifade edecek şekilde kullanıldığı görülür. Ama ilgili ayete nedense çoğunlukla *yara* ve *kirlenme* anlamı verilmiştir. Ayrıca hastalık kelimesiyle bir arada ama ayrılarak yani farklı anlamda kullanıldığı yerlerde vardır.⁷⁷ *أَذَى* kelimesi için Kur'anî kullanıma uygun olan anlam, sıkıntı ve rahatsızlıkken kirlilik anlamının öne çıkması İslam öncesi anlayışların etkisi olmalıdır. Tâbiîn alimlerinden Mücâhid (ö. 103/721)⁷⁸ ayetteki "*Ay halindeki kadınlardan uzak durun*"⁷⁹ ibaresinde *uzak durun* denilen bölgenin, ferc (kadın kanama olan üreme organı) olduğunu söylemektedir.⁸⁰ Bu yorum, sünnetteki açıklama ve uygulamayla örtüşmektedir.

Kadınların özel halleri hakkındaki bu ayetin ifadelerindeki kapalılık, sünnetteki uygulamayla açıklanarak giderilmiştir. Ashab için bile doğru anlama, Hz. Peygamber'in rehberliğiyle mümkün olmuştur. Yine de bir taraftan yanlış anlama ve uygulama örnekleri varlığını devam ettirmiştir.

4. Hayızlı Kadınlarla İlişkinin Nasıl Olacağına Dair Sünnetteki Uygulama

Hz. Peygamber döneminde Müslümanların zihninde hayızlı kadının kirli olduğu düşüncesinin bulunduğu gösteren işaretler Bakara 222. Ayetin inişiyle ilgili anlatılanlardakilerle sınırlı değildir. Bir rivayette bir kişinin Hz. Peygamber'e gelip hayızlıya yemek yaptırılır mı diye (onun yaptığı yemek yenilebilir mi manasında) sorduğu aktarılmaktadır. Allah Resûl ise "Yaptırın" cevabını vermiştir.⁸¹ Bu rivayetin bir tarikinde, sorunun sebebi olan hayızlı kadını kirli sayıp tecrit etmek gerektiği düşüncesinin yanlışlığını, kendisinin hayızlı eşiyile birlikte akşam yemeği yiyeceğini belirterek açıklamaktadır.⁸² Bu sorunun sebebi, Yahudiler gibi hayızlı kadını kirli sayıp ondaki kirliliğin dokunduğu şeylere bulaşacağını, bu nedenle yaptığı yemeğinde murdar olup yenmeyeceği kabulünün doğruluğunu sorgulamak olmalıdır. Rasûlullah'ın hayızlı hizmetçisinden⁸³ ve eşinden, mescitten seccadeyi uzatmasını istediği ve "Hayızlıyım" demelerine "Elinde de hayız yok ya!" cevabını verdiği de bilinmektedir.⁸⁴ Yakın çevresinden olan bu hanımların özel durumlarından muhtemelen haberdar olan Hz. Peygamber, onların zihinlerinde kirli olduklarına dair düşüncüyü kaldırmayı hedeflemiş olmalıdır.

Hayızlı kadın elbisesini nasıl temizleyeceğini sorduğunda Hz. Peygamber, kan izi görürse izin olduğu yeri kazıyıp su ile ovarak yıkamasını, diğer taraflarına sadece su serpmesini söylemiştir.⁸⁵ Hatta bizzat Hz. Peygamber, hayızlı eşiyile birlikte yatarken kıyafetine bir şey bulaşursa kan bulaşan yeri yıkamış ve o

⁷⁷ Arpacı, *İslam Fıkhı Açısından Kadınların Özel Durumlarında İbadet (Hayızlı Kadınların Oruç Tutma Örneği)*, 43-46.

⁷⁸ Muhammed Fatih Kesler, "Mücâhid b. Cebr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/441.

⁷⁹ el-Bakara, 2/222.

⁸⁰ Dârimî, "Tahâra", 114.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/246, 348, 37/181; Dârimî, "Tahâra", 108; İbn Mâce, "Tahâra", 130.

⁸² Dârimî, "Tahâra", 108.

⁸³ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 2/139; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/269.

⁸⁴ Ya'küb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, thk. Ebû'l-Vefâ (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 34; Tayâlisî, *Müsned*, 3/48; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyârî el-Yemânî es-San'ânî Abdürrezzâk, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1982), 1/137; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988), 2/139; Ahmed b. Hanbel, 9/279, 420, 40/215, 225,304, 41/215 vd.; Müslim, "Hayz", 11; Ebû Dâvûd, "Tahâra", 104. Dârimî, "Tahâra", 81, 108; İbn Mâce, "Tahâra", 130; Tirmizî, "Tahâra", 101.

⁸⁵ Dârimî, "Tahâra", 83.

elbiseyle namaz kılmıştır.⁸⁶ Ümmü Seleme (ra) validemiz de, hayızlı kadının kıyafeti sorulunca "Biz hayızlıyken giydiğimiz elbisemize bakardık, kan görürsek yıkar, görmezsek bir şey yapmadan onunla namaz kılardık"⁸⁷ demiştir. Bu sorular ve verilen ayrıntılı cevapların sebebi, hayızlı kadının murdar olmadığını ve giydiği elbisenin kan bulaşmadıkça kirlenmediğinin açıklanmasıdır. Kan bulaştığındaysa sadece kanlı yer kirlenmiştir ve o kısmın yıkanması yeterlidir. Konuya dair birçok rivayet vardır.⁸⁸

Hayızlı eşle ilişkinin sünnette uygun şekilde nasıl sürdürüleceği hakkında bilgiler müminlerin annelerinden, başta Hz. Âişe olmak üzere⁸⁹ Hz. Ümmü Seleme,⁹⁰ Hz. Meymûne⁹¹ ve Hz. Ümmü Habibe'den⁹² gelmektedir. Hz. Peygamber'in hayızlı eşiyle aynı yatağı paylaştığı⁹³ gibi aynı örtüyle örtüldüğü,⁹⁴ hatta ona değen örtünün bir parçasına sarılarak namaz kıldığı,giydiği izâr üzerinden⁹⁵ onunla mübaşeret ettiği⁹⁶ ve onu kucaklayıp başından öptüğü aktarılmıştır.⁹⁷ Ayrıca başını adetli hanımının göğsüne dayayıp Kur'an okuduğu,⁹⁸ itikâfta iken başını ona yıkattığı⁹⁹ ve saçlarını tarattığı,¹⁰⁰ onun ısırdığı yerden kemiği ısırdığı, bardağın ağzına değdiği yerden su içtiği¹⁰¹ de bize ulaşan bilgilerdendir.

Kadın sahâbe rivayetleri incelenirken tekrarların artmasındaki sebeplerden birinin, rivayetin içeriğinde toplumdaki yaygın kanaatin aksine bir bilginin bulunması ve bunun ilgi toplaması olduğu anlaşılmıştır.¹⁰² Hayızlı kadının temiz olduğu konusunun bu kadar ayrıntılı ve farklı rivayetle aktarılması, sahâbe döneminden itibaren uyandırdığı ilgiyle bağlantılı olmalıdır. Temel hadis kaynaklarımızda hayız ve cünüp kişinin teri hakkında bir bab açılıp bu ter bulaştığında kıyafetinin kirlenmeyeceği ve o kıyafetle namaz kılabileceği hakkında rivayetlerin sıralanması,¹⁰³ yine hayızlılığın artığının¹⁰⁴ temizliği meselesinin de bab başlıklarında geçmesi¹⁰⁵ hayızlı kadının manevi kirliliğinin/murdarlığının Yahudilikte olduğu gibi bulaşıcı olup olmadığına sorgulandığına işaret etmektedir. Allah Resûlü'nün toplumsal kabüldeki hayızlı

⁸⁶ Dârimî, "Tahâra", 105; Nesâî, "Kible", 22.

⁸⁷ Ebû Davûd, "Tahâra", 127.

⁸⁸ Dârimî, "Tahâra", 105.

⁸⁹ Varlık K. Sehal Deniz, *Hadis Rivayetinde Kadın Sahabîler* (İstanbul: HİKAV, 2019), 62-63.

⁹⁰ Varlık K., *Hadis Rivayetinde Kadın Sahabîler*, 110.

⁹¹ Varlık K., *Hadis Rivayetinde Kadın Sahabîler*, 120-121, 123-124.

⁹² Varlık K., *Hadis Rivayetinde Kadın Sahabîler*, 131, 134.

⁹³ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Abu Dabi: Müessesetü Zâyed b. Sultân, 2004), "Vukûtu's-salât", 185; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Muhammed Züheyr (Beyrut: Dâru Tavkî'n-necât, 2001), "Hayz", 4, 21; Müslim, *Sahih*, "Hayz", 5.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/512; Ebu Davûd, "Tahâra", 107; Nesâî, "Tahâra", 179.

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/457; Müslim, "Mesâcid", 47; Ebu Davûd, "Tahâra", 133).

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/325, 41/325, 42/456, 470, 488; Buhârî, "Hayz", 5; Ebu Davûd, "Tahâra", 107.

⁹⁷ Tayâlisî, *Müsned*, 3/11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/350, 43/34; Dârimî, "Tahâra", 107; Nesâî, "Hayz", 12)

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/354, 42/142, 43/280; Buhârî, "Hayz", 4; Müslim, "Hayz", 15.

⁹⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, 1/268, 324; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/95; Dârimî, "Tahâra", 108; Müslim, "Hayz", 10.

¹⁰⁰ Mâlik, "Vukûtu's-salât", 195; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/183; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/285; Buhârî, "Hayz", 2.

¹⁰¹ Abdurrezzak, *Musannef*, 1/108; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/384, 407, 408, 42/381, 497, 530; Müslim, "Hayz", 14; Nesâî, "Hayz", 15.

¹⁰² Varlık K., *Hadis Rivayetinde Kadın Sahabîler*, 327.

¹⁰³ Dârimî, "Tahâra", 107.

¹⁰⁴ Hayızlılığın yediği yemek, içtiği veya dokunduğu içecekten kalan kısım.

¹⁰⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, 1/108; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/39; Müslim, "Hayz", 14; Nesâî, "Tahâra", 56.

kadının kirli olduğu inancını kaldırmak amacıyla, inen ayeti açıklamakla yetinmeyip, hayızlı dönemdeki eşine muhabbetini ve özel ilgisini gösteren davranışlarını devam ettirdiği, birçok rivayetle aktarılmıştır. Yine de bu inancın uzun süre değişmediğini kaynaklarımızda geçen verilerle ele alacağız.

5. Hz. Peygamber Sonrası Dönemde Hayızlı Kadına Bakış

Hz. Peygamber'in açıklama, uyarı ve örnek davranışlarına rağmen; aile efradından sayılabilecek, hem amcaoğlu hem de en son evlendiği eşi Meymûn (Berre) bint el-Hâris'in (ra) yeğeni, Abdullah b. Abbas'ın (ra) zihninde bile hayızlı kadının kirli olduğu düşüncesinin silinmediğini açığa çıkartan bir örnek olayla şöyledir: Bir gün Meymûn validemiz yeğeni İbn Abbas'ı saç başı dağınık görünce sebebini sorar. Aldığı cevap, saçını tarayan hizmetlisinin hayızlı olduğudur. O ise bu cevaba tepki göstererek hayız nerede; hayız olan yerle elin ne alakası var, saçını taramasında ne mahsur var, diye sorar. Hz. Peygamber'in hayızlı olan eşinin kucağına uzanarak Kur'an okuduğunu, bu durumdaki eşinin ona seccadeyi uzattığını belirterek hayızlılığının elinin kirli olmadığını belirtir.¹⁰⁶

Başka örnekler de konu hakkında soru sorulmaya devam ettiğini göstermektedir. Hz. Âiş'e hayızlı eşle mübâşeret sorulunca izâr¹⁰⁷ üzerinden mübâşeret edilebileceğini söylemiştir.¹⁰⁸ Hz. Ömer'e "Hayızlı bir kadın, abdest alana su verse, eli de suya girse (olur mu?)", oğlu Abdullah'a ise "Hayızlılığın temiz birine bir şey vermesi veya mescitten bir şey alması (olur mu?) diye sorduklarında her ikisi de "Elinde hayız yok ki!" cevabını vermişlerdir.¹⁰⁹ Salim b. Abdullah'a bir kişinin hayızlı eşiyile aynı yorganla yatması sorulduğundaysa, kendilerinin Ömer ailesi olarak hayızlı kadınlarla birlikte kaldıklarını belirtmiştir.¹¹⁰ Ömer ailesinin üç nesil adetli kadın hakkında benzer sorulara benzer cevapları verdikleri görülmektedir. Bu bilgilerin tam aksine Abdullah b. Ömer'in, hayızlı eşiyile aynı yorganda yattığını söyleyen kişiye "Ama biz Ömer ailesi ayrılırız" dediğine dair, diğerlerine zıt bir rivayette bulunmaktadır.¹¹¹ Kanaatimiz ya bu son rivayet aktarılırken ya lafızda bir hata yapıldığı ya da toplumsal kabulün onun ağzından söyletildiğidir. Hasan-ı Basrî'ye sorulan soru, hayızlı kadının içtiği suyun kalanı ile abdest alınabilir midir ve cevabı "Evet" olmuştur.¹¹² Said b. Cübeyr'e hayızlı eş (ilişki sınırı anlamında) sorulunca, Hz. Âiş'e ile aynı görüşü dile getirmiş, izâr üzerinden mübâşeret edilebilir fetvasını vermiştir.¹¹³

Uygulamada sünnetin aksine sergilenen tutumlara dair örnekler vardır. Rıdvan biatına katılan ve Basra'da evini ilim mektebi haline getiren Âiz b. Amr'ın (ö. 61/680-81)¹¹⁴ lohusalığı yirmi günde biten eşi yorganının altında yanına girince ayağıyla onu itip "Kırk gece geçene kadar beni dinim konusunda gaflete düşürme" dediği söylenilmektedir.¹¹⁵ Ayrıca tâbiîn fakihlerinden Mekhûl (ö. 112/730)¹¹⁶ doğum yapan kadının erkek çocuk için otuz, kız çocuk içinse kırk gün bekleyeceğini söylediği kaydedilmiştir.¹¹⁷ Yine

¹⁰⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, 1/325; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/184; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 9/280, 44/415, 416.

¹⁰⁷ Göbek-diz arasını örten kıyafet.

¹⁰⁸ Mâlik, "Vüdû", 83; Abdurrezzak, *Musannef*, 3/531.

¹⁰⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, 1/110; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/139.

¹¹⁰ Dârimî, "Tahâra", 107.

¹¹¹ Dârimî, "Tahâra", 109.

¹¹² Dârimî, "Tahâra", 108.

¹¹³ Dârimî, "Tahâra", 106.

¹¹⁴ Ali Yardım, "Âiz b. Amr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/207.

¹¹⁵ Dârimî, "Tahâra", 99.

¹¹⁶ Eyyüp Said Kaya, "Mekhûl b. Ebû Müslim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/552.

¹¹⁷ Dârimî, "Tahâra", 99.

tabiinden Kûfe fakihî Âbide b. Amr'ın (ö. 72/691)¹¹⁸ hayızlı eşle aynı yatakta ama ayrı yorganlarda yatılacağı, yorgan bulunamazsa eşinin üzerine yorganın bir parçasını verebileceği görüşünde olduğu aktarılmıştır.¹¹⁹ İlaveten tâbiinden meşhur müfessirlerinden Kâtade'nin (ö. 117/735)¹²⁰ ayette geçen "De ki: 'O bir ezadır (rahatsızlıktır)'"¹²¹ ifadesindeki *ezaya pislilik* anlamını verdiği geçmektedir.¹²² Sünnetteki uygulamaya zıt olan bu davranış ve fetvalar, Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra serdedilmiştir. Bu bilgilerin doğru olup olmadıkları ayrı bir konudur. Önemli olan kaynaklara geçecek kadar sağlam ve uygun bulunmalarıdır. Hayızlı kadını kirli gören, lohusalık süresini 40 güne tamamlayan ve bu sürenin kız çocuk doğumundan sonra daha uzun olduğunu kabul eden görüşlerin, Yahudilikteki dini hükümlerle paralellikleri dikkat çekmektedir. İlaveten sünnetteki uygulama hayızlı eşle birlikte aynı yorganla yatmakken, bu mümkünse kaçınılması gereken bir davranış olarak görülebilmektedir.

Toplumsal hafızaya yerleşmiş kadim inançların değişiminin kolay olmadığı bir hakikattir. Mezopotamya bölgesinde yaygın olan hayızlı kadının kirli olduğu inancı önce Yahudiliğin kutsal metinlerine girmiştir. Bu kirliliğin sebebi, yaratılış kıssasındaki ilk günahı işleyen kadına verilen cezalardan birinin hayız görmesi oluşuna dayandırılarak iyice köklendirilmiş, sağlatılmıştır. Bizce kadın aleyhine geliştirilen bu anlayışların ilahi kaynaklı olmadıklarının en büyük delili, son peygamber Hz. Muhammed'in söz ve uygulamalarıyla onları kaldırma çabasıdır. İslam inancında gerek Kur'an gerek güvenilir rivayet metinlerinde ilk günah ile kadın arasında bir bağlantı olduğu hakkında her hangi bir işaret yoktur. Oysa tefsir, tarih ve sanat eserlerine gelindiğinde işin rengi değişmekte, isrâiliyat kaynaklı bilgilerin buralara sızdığı görülmektedir.¹²³ Günümüze ulaşan hadis kitaplarının ilklerinden olan *el-Musannef*¹²⁴ "Ehli Kitabeyn" adlı kitabının ilk babı "Ehli Kitab'a bir şey sorulur mu?"dur. Bu babta verilen rivayetlerle başlıkta sorulan sorunun cevabı; ehli kitaba helal-haram dışında bir şeyler sormanın sakıncası olmadığı, Kur'an'a aykırı olmadıkça bu bilgilerin alınabileceği şeklinde verilmektedir.¹²⁵ Açılan bu kapı, bir arada yaşanıldığından etkileşim halinde olunan Yahudilikten Müslümanlığa bilgi ve inanç geçişini kolaylaştırmış olmalıdır. Hz. Peygamber'in tüm açıklama, uyarı ve uygulamalarına rağmen hayızlı kadının kirli olduğu düşüncesinin kolay değişmediği, konu hakkında soru sorulmaya ve yanlış uygulamaları sürdürmeye devam edildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Kadınların yaratılıştan sahip oldukları ve erkek cinsinden ayrılımlarını sağlayan özelliklerinden hayız görmeleri, mukaddes sayılan doğurganlıklarının sonucudur. Oysaki Eski Ahit'teki yaratılış kıssasına dayandırılan ilk günahı işleyen kadın olduğu ve bu günahın cezalarından birinin de adet görmek olduğu inancıyla, onu yücelten doğurganlığını sağlayan bu özelliği, aşığılama ve kirli kabul etme sebebine dönüşmüştür. Belki de en ilkel toplumlarda kana yüklenen tabu anlamı, bu anlayışın

¹¹⁸ Mustafa Uzunpostalcı, "Abîde es-Selmânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/309.

¹¹⁹ Dârimî, "Tahâra", 107.

¹²⁰ Abdülhamid Birışık, "Katâde b. Diâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/22.

¹²¹ el-Bakara, 2/222.

¹²² Dârimî, "Tahâra", 113.

¹²³ Sehal Deniz Varlık, *Din ve Mitoloji Bağlamında İnsanın Yaratılışı*, ed. Aslan Bilkay (İstanbul: Beyan Yayınları, 2023), 103-105, 110-111, 130-131.

¹²⁴ Mirza Tokpınar, "el-Musannef", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/236.

¹²⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, 10/311-314.

gelişimine katkı sağlamıştır. İnsanlık tarihinde kadının adet görmesinin bereket, şifa ve kehanet yeteneklerini geliştiren bir dönem kabul edildiğinin örnekleri bulunmakla birlikte ön plana çıkan kabul ve uygulama, bu dönemde kadınları kirli kabul etmek olmuştur. Feminist bakışın yaptığı, kadının doğurganlığı sebebiyle kutsal kabul edildiği anaerkil dönemde kutsiyetiyle bağlantılı adet görmesine olumlu anlamlar yüklendiği fakat ataerkil döneme geçişle bu özelliğin aşağılama ve kirli sayma sebebine dönüştürüldüğü açıklaması, bilimsel bir yaklaşımın sonucundan ziyade taraflı bir okuma görünümündedir. Bazı toplum ve dinlerde, örneğin Yahudilikte, hayızlı kadının kirliliği bulaşıcı kabul edildiğinden, bu dönemdeki kadını tecrit etme uygulaması yaygınlaşmıştır. Hıristiyanlıkta adetli kadını kirli sayan uygulamalar, hatta bu dönemde cinsel ilişkinin yasaklanması, yok sayılmıştır. Ama ilk günahtan kadını manen sorumlu tutma ve erkek karşısında boyun eğmesi gerektiğini savunma anlayışı genelin kabul ettiği bir inanç olarak kalmıştır.

Kadınların aleyhine gelişip toplumsal hafıza yer eden, hayızlı kadının manen kirli ve cezalandırılmış olduğu hatta bu kirlilik temas ettiği canlı cansız nesnelere de bulaştırdığı inancı, İslamın gelişi ve Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla ret edilmiştir. İslam dini ilk günahı işlemede kadına erkekten farklı bir rol biçmediği gibi hayızlı bir kirlilik sebebi kabul etmemiş, sıkıntı ve rahatsızlık hali olduğunu açıklamıştır. Bu açıklamanın yapıldığı Bakara 222. Ayetin iniş sebebinin, Müslümanların Yahudilikteki hayızlı kadını tecrit etme uygulamasına uymanın gerekliliğini sorgulamaları olduğu kaydedilmiştir. Ayetteki "Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın" ifadesinde "uzak kalın" emrinin doğru anlaşılması, Hz. Peygamber'in açıklamalarıyla mümkün olmuştur. Zira uzak kalmayı evden çıkarın, pişirdiğini yemeyin, birlikte yiyip içmeyin, onlarla birlikte yatmayın ve benzeri şekillerde anlayanların olduğu, ona sorulan sorulardan anlaşılmaktadır. O ise açıklamalarıyla hayızlı kadınlarla bir arada yaşamanın sürdürüleceğini, yasaklananın sadece tam bir cinsel ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Hayızlı eşine sevgi ve ilgi göstermeye, onunla birlikte aynı yorgan altında aynı yatakta yatmaya ve yiyip içmeye devam etmiştir. Kadının hayızlıyken giydiği kıyafetin kan bulaşmadıkça temiz olduğunu, kan bulaştıysa lekeli yerin yıkanmasının yeterli olduğunu söylemiş, hatta hayızlı eşin üzerindeki örtünün bir kısmına sarınarak namaz kılınabileceğini göstermiştir. Hayızlı eşiyile yemek yerken yemeği ve suyu önce eşine ikram edip özellikle onun ağzının değdiği yere kendi ağzını koyarak yiyip içmiş ve hayızlılığının tükürüğüyle artığının da temiz olduğunu kanıtlamıştır. Böylelikle adet döneminde kadında bulaşıcı bir kirlilik bulunduğu inancının yanlışlığını vurgulamıştır.

Hz. Peygamber'in hayızlı kadının temiz olduğunu gösterme yönündeki gayretine rağmen aksi inanın etkisindeki uygulama ve sorgulamanın devam ettiği, Tâbî'n dönemi âlimlerine sorulan sorulardan anlaşılmaktadır. Hatta bazen onların da bu yanlış kabulü benimsemeleri, davranış ve fetvalarına yansımıştır. Hadis eserlerinde hayız konusunun ele alınışına baktığımızdaysa meseleye fıkhi hüküm çıkarma açısından yaklaşıma tutumu hâkimdir. Öyle ki bu tavır güncel çalışmalarda da devam ettirilmektedir. Oysaki Kur'an ve sünnetin asıl vurgusu, adet döneminde kadını bulaşıcı bir kirlilik halinde kabul eden inanın reddine yöneliktir. Nihayetinde günümüzde bu inanç ve uygulamanın doğurduğu sonuçlar büyük oranda yürürlükten kalkmışken konunun ne açıdan önemli olduğu sorulabilir. Cumhuriyet döneminde yazılan bir ilmihalde hayız döneminde kadının kirliliğinin değil bu kirliliğin gerçek mi hükmi mi olduğunun tartışıldığı, günümüz verilen bazı fetvalarda bile, hayızlı kadının mescide girmemesi gibi, kirli kabul etmenin etkisinin olabileceği unutulmamalıdır. Kadın karşıtı olan bir fikrin İslam dinine mal edilmesi, haksızlığı yanında olumsuz sonuçlar doğurmaya da müsaittir.

Yahudilikte murdarlık hukukuna geniş yer verilmiş, cüzzamlı ve hayızlının murdarlığı ve bundan arınmaları hakkında uygulanması zor hükümler getirilmiştir. Cüzzamlıya karşı bu aşırı ve haksız tutumu değiştirmek amacıyla onların murdar değil, bir peygamber tarafından iyileştirmeye layık Allah'ın kulları oldukları gerçeği Hz. İsa aracılığıyla açıklandı. Benzer şekilde Hz. Muhammed vasıtasıyla da hayızlı kadının murdar olmadığı, hayızlı eşle muhabbet ve yakınlığa dayalı ilişkinin, tam bir cinsel birleşme hariç, devam ettirileceği gösterildi. Bu hakikatler ortaya koyuldukları dönemde büyük değişimlerdi. Nitekim hayızlı kadının temiz olduğu gerçeği ne kolay kabul edildi ne de hak ettiği ilgiyi gördü. Bu gerçeğin tersine kabul ve uygulamalar, Müslümanlar arasında kısmi de olsa bir süre geçerliliğini sürdürdüğü gibi günümüze kadar uzanabilen etkiler bıraktı. Söz konusu etkilerin kaldırılmasına ve sünnetin toplumsal hayata getirdiği değişimin anlaşılabilmesine katkı sunmak amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Ayrıca sünnete uygun davranış ve inanç şekillerinin açıklanması ve vurgulanması amacıyla tamamlanan çalışmalar arasında yer alacağı düşünülmektedir

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî el-Yemânî es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1982.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâut, Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Alaskrova, Pari. *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü (Yahudilik -Hristiyanlık-İslamiyet)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Arı, Abdüsselam. "Âdetli Kadın Oruç Tutabilir Mi?". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 37 (Nisan 2021), 1-38.
- Arpacı, İbrahim. *İslam Fikhi Açısından Kadınların Özel Durumlarında İbadet (Hayızlı Kadınların Oruç Tutma Örneği)*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ay, Eyyüp. "Ana Tanrıça Kültü Dolayımında Uygarlığın Cinsiyetine Dair Bir Projeksiyon". *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 2/8 (Mart 2006), 103-112.
- Ay, Eyyüp. "Anaerkil Aileye Arkeolojik Bir Yaklaşım (Tarihsel Bir Olgu mu? Mitolojik Bir Kurgu mu?)". *Denge* 4/8 (2008), 30-33.
- Balıkçı, Havva. *Eski Ahit'te Kadın İmgesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Batuk, Cengiz. *Hristiyanlığın Asli Günah Doktrinini Bağlamında Mitoloji ve Tarihsellik*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Birşık, Abdülhamid. "Katâde b. Diâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/22-23. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Zühayr. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-necât, 2001.
- Çalık, Bünyamin. "Hayız Olgusunun İslam Hukuku Bağlamında Oruç Üzerindeki Etkisi". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (24 Nisan 2014), 75-99. <https://doi.org/10.17050/kafifd.204016>
- Çetin, Ayşe. *Yahudi Kutsal Metinlerinde Havva*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Çetin, Mehmet. "Kazâ Kelimesinin Semantik Tahlili ve '... Hz. Peygamber Döneminde Hayız Olduğumuzda Orucu Kazâ Etmekle Emredilirdik. Namazı Kazâ Etmekle Emredilmezdik' Hadisinin Değerlendirilmesi". *İslami İlimler Dergisi* 18/1 (13 Mart 2023), 47-76. <https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1264717>

- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Süleym Esed. 4 Cilt. Cidde: Daru'l-Muğnî, 2000.
- Doğan, Bilal. *Hıristiyanlıkta Aslı Günah Doktrini (Pavlus - Pelagius Örneği)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Doğan, Hatice. "Talmud'un Kadınlar Kitabı Üzerine". *Konum, Rol, Olgu ve Algılar Düzleminde Cahiliye'den Günümüze Kadın*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2023.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhiddin. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfi. *el-Âsâr*. thk. Ebû'l-Vefâ. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2003.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. çev. Ali Berktaş. 3 Cilt. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2003.
- Erbil, Pervin. *Kibele'den Pandora'ya, Kadının Tarihsel Yenilgisi*. Ankara: Arkadaş, 2008.
- Erdem, Suat. "İslam Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikâhı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Aralık 2014), 71-95.
- Gül, Durali. *Hıritiyanlıkta Asli Günah Doktrini Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Güneş, Kübra. *Yahudilikte 613 Mitsvot: İbn Meymun Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, 1952.
- Kaçar, Furkan. *Sembol-Nesne İlişkisi Bağlamında Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki Kutsal Nesnelere*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Kaya, Eyyüp Said. "Mekhûl b. Ebû Müslim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/552-553. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Keleş, Yunus. "Hayız Halinde Olan Kadınların Kur'ân-ı Kerim'e Dokunması ve Okuması ile İlgili Hükümler". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 427-450.
- Kesler, Muhammed Fatih. "Mücâhid b. Cebr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/441. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1976.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2009.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Müessesetü Zâyed b. Sultân, 2004.
- Mirzaoğlu, Murat. *Sahîh-i Müslim'de Tebvîb*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1956.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-. *es-Sünen*. thk. Abdulfettâh Ebu Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-matbûâtü'l-İslâmiyye, 1986.
- Nizâmüddîn en-Nisâbü'rî, Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec. *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.
- Öğüt, Cemâl. *Kadın İlmihali*. İstanbul: Bahar Yayınları, 4. Basım, ts.

- Özay, Hilal - Altunbay, Betül. "İlk Türkçe Kadın İlmihali 'Umdetü'n-nisâ". *Tokat İlmîyat Dergisi* 11/2 (Aralık 2023), 503-528. <https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1365832>
- Özdemir, Halime Esra. *Kadınların Özel Hallerinin Fıkhî Hükümlere Etkisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Özder, Deva. "Eski Bir Türk Geleneğinin Klasik Türk Şiirine Yansıması: 'Kan Yalaşmak'". *EKEV Akademi Dergisi* 87 (Eylül 2021), 65-78.
- Râzî, Fahrreddîn er-. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Daru İhyâi'l-tırâsu'l-Arabî, 1999.
- Sağır, Mahmut. *Antik Mısır Dininin Yahudilikteki Yansımaları*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Sağlam, Hadi - Arpacı, İbrahim. "İslam Fikhına Göre Hayızlı Kadının Orucu". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/2 (Aralık 2018), 60-76.
- Sa'adia Goan, Sa'îd b. Yûsuf el-Feyyûmî. *Tefsîru't-Tevrât bi'l-'Arabiyye: Tevrat (Tora) Tefsiri: (metin - açıklamalı çeviri)*. thk. Ferruh Özpilavcı. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- Sayım, Hüseyfe. *Muhtelif Dinlerde Yaratılış Olayı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Soyal Şenol, Şule. "Kadınların Özel Hallerinde Mescide Girmesini İlgilendiren Rivâyetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi". *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (Mart 2019), 241-264.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-. *el-Müsned*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1999.
- Temiz, Rabia Zahide. "Hayızlı Kadının Orucu Meselesi: 'Sen Harûrî Misin?' Rivayeti Üzerine Bir İnceleme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (Aralık 2021), 1253-1275. <https://doi.org/10.18505/cuid.960622>
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Tokpınar, Mirza. "el-Musannef". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/236-237. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Uzunpostalcı, Mustafa. "Abîde es-Selmânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Varlık K., Sehal Deniz. *Hadis Rivayetinde Kadın Sahabîler*. İstanbul: HİKAV, 2019.
- Varlık, Sehal Deniz. *Din ve Mitoloji Bağlamında İnsanın Yaratılışı*. ed. Aslan Bilkay. İstanbul: Beyan Yayınları, 2023.
- Yaman, İrfan Deniz. "Paleolitik Çağ Sanatında Kadın Heykelcikleri". *Prehistoryadan Günümüze Kadın*. 3-22. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2020.
- Yardım, Ali. "Âiz b. Amr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/207. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "Hayız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yiğitoğlu, Mustafa. "Yahudilikte Kadınların Regl Dönemi Niddah İle İlgili Hükümler". *EKEV Akademi Dergisi Özel Sayı* (2019), 225-232.
- Yüksek, Ali. "İslam Fikhına Göre Kadınların Âdet ve Lohusalık Günlerinde Mescitlere Giriş Sorunu". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/41 (2016), 77-97.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım ez-. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. thk. Halil Me'mun Şeyha. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.